H. Fischer

Makassaarse verwantschapstermen

In: Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde 107 (1951), no: 1, Leiden, 61-66

This PDF-file was downloaded from <http://www.kitlv-journals.nl>

MAKASSAARSE VERWANTSCHAPSTERMEN.

(Naar aanleiding van Chabots „Verwantschap, Stand en Sexe in Zuid-Celebes”¹⁾).

De betekenis van de bestudering van de verwantschapstermen, met de bedoeling aldus een indruk te krijgen van de familiale structuur van een volk, wordt niet altijd even hoog aangeslagen. Het was speciaal Malinowski, die zich laatdunkend hierover uitliet en van een „mock-Algebra” sprak. Intussen meen ik, dat, hoe bezwaarlijk de lectuur van een hoofdstuk of artikel aan de verwantschapsterminologie gewijd ook zijn kan, een dergelijke analyse zeer tot het begrip van de familiale samenleving kan bijdragen. Een samenvattend werk over de Indonesische verwantschapstermen b.v., zou m.i. een waardevolle bijdrage zijn. Hij, die de moed zou hebben zich daaraan te zetten, zou echter spoedig ondervinden hoezeer het materiaal, dat hem ten dienste staat, te kort schiet. Wat hij uit ethnografieën en woordenboeken zou samenlezen, zou hem vele vraagtekens moeten doen zetten, terwijl het hem op belangrijke punten vaak geheel in de steek zou laten.

Persoonlijk in de Indonesische verwantschapsterminologie geïnteresseerd, heb ik van het hoofdstuk in Chabots dissertatie, dat daarover handelt, met belangstelling kennis genomen. Als „bewijs van mijn belangstelling”, zoals immers de formule luidt, wanneer bij een promotie over het proefschrift wordt gediscussieerd, wil ik enkele opmerkingen maken, in de hoop dat daardoor ten aanzien van enkele punten verheldering zal kunnen worden gebracht.

De schrijver heeft het de lezer, die zijn paragraaf over „verwantschapstermen” werkelijk wil lezen, wel bijzonder moeilijk gemaakt. Het er bij behorend schema werd merkwaardigerwijs niet hier, maar vóór in het boek afgedrukt, terwijl het schema zelf bij lange na niet alle verwanten, in het lijstje van verwantschapstermen genoemd, weergeeft. Het is alsof de schrijver zelf weinig belangstelt in wat hij ons in deze bladzijden meedeelt en eigenlijk veronderstelt, dat ook de lezer ze wel zal overslaan. Immers, van enige doorwerking van de hier

¹⁾ Wolters. Groningen, 1950.

gegeven stof is nauwelijks sprake. Was dit het geval geweest, dan zou althans een vergelijking met het reeds bekende, i.c. een toetsing aan hetgeen Matthes in zijn woordenboek geeft, niet achterwege zijn gebleven. Ik weet niet of de schrijver bij het verzamelen van deze gegevens Matthes heeft gebruikt. Is dit wel het geval geweest, dan te meer vraagt men zich af, waarom hij daarvan bij de weergave van zijn materiaal geen blijk heeft gegeven.

In het onderstaande wil ik pogen aan de hand van Matthes het materiaal, door Chabot gegeven, aan te vullen. Daarbij ga ik uit van de termen lago en ipara.

Tot goed begrip van deze termen beginnen wij met te constateren, dat in het Nederlands de term „zwager” kan betekenen „zusters man”, en „vrouws broeder” (en wanneer de spreker een vrouw is dus: „mans broer”), terwijl de gehuwde man ook de echtgenoot van de zuster van zijn vrouw, en de gehuwde vrouw de echtgenoot van de zuster van haar man, zwager noemt. In verkorte transcriptie constateren wij dus, dat zwagers zijn: zu ma, vr (ma) br, vr (ma) zu ma.

Schoonzusters zijn op dezelfde wijze: br vr, vr (ma) zu, vr (ma) br vr.

Bij Chabot lezen we: „Personen, die gehuwd zijn met 2 broers (of met 2 zusters) noemen elkaar lago. Men noemt de echtgenoot (resp. echtgenote) van zijn zuster (broer) ipara” (blz. 28).

Wanneer wij deze passage achtereenvolgens voor een mannelijke (I) en voor een vrouwelijke (II) ego in een schema weergeven, krijgen wij het volgende.

De term lago is een wederzijdse term („noemen elkaar lago”), hetgeen in het schema ook uitkomt, aangezien de mnl. ego zijn vr zu ma lago noemt, maar voor deze persoon zelf ook vr zu ma is. De vrl. ego noemt haar ma br vr lago en is voor deze vrouw zelf ook ma br vr.

De term ipara is volgens Chabot *niet* wederzijds („men noemt”). De mnl. ego noemt br vr en zu ma ipara, maar voor deze personen is hij zelf resp.: ma br en vr br. Bij de vrouwelijke ego constateren we mutatis mutandis hetzelfde.

In Chabots mededelingen blijven echter de termen voor een aantal zwagers en schoonzusters onbekend. In bovenstaande schema's werden deze door hem onbenoemde zwagers van een ? voorzien. Toch zou het hem mogelijk zijn geweest ze te benoemen, wanneer hij het Makassaarsch-Hollandsch Woordenboek had geraadpleegd.

Matthes schrijft: „Ipará gebezigd van de betrekking tusschen ons en de broers of zusters onzer vrouw. Lâgo daarentegen duidt de betrekking aan tusschen ons en degenen die met een' broer of zuster onzer vrouw gehuwd zijn”.

In tegenstelling met Chabot is bij Matthes ook „ipara” een wederzijdse term. Immers ipara is een „betrekking tusschen ons en de broers of zusters onzer vrouw”. Ik noem mijn vrouws zuster ipara, maar zij noemt mij, haar zusters man, evenzo. Ik noem bovendien mijn vrouws broer ipara en hij noemt mij, als zijn zusters man, aldus. De aanduiding „ipara” geldt dus o.a. voor vr zu, vr br, maar ook voor zu ma.

Matthes gaat enkel uit van een mannelijke ego. Er is echter alle reden om hetzelfde te constateren voor een vrouwelijke spreker. Ipara duidt evenzeer de betrekking aan tussen een vrouw en de broeders of zusters van haar man. Zij noemt haar mans broeder en zuster ipara en deze noemen haar, als hun broeders vrouw, evenzo. Ipara is dus de aanduiding voor vr zu, vr br, ma zu, ma br, zu ma en br vr. Volgens Chabot worden alleen deze laatste twee door ego ipara genoemd.

Wat de term lago betreft, volgens Matthes is deze niet enkel een wederzijdse aanduiding voor twee mannen of vrouwen, die respectievelijk met hetzij twee zusters, hetzij met twee broers gehuwd zijn, doch een „betrekking tusschen ons en degenen, die met een broer of zuster onzer vrouw (respectievelijk van onze man, F.) gehuwd zijn”. Lago is volgens Matthes dus niet enkel, zoals Chabot wil, voor de mnl. ego: vr zu ma en voor de vrl. ego: ma br vr, maar ook vr br vr en ma zu ma worden zo genoemd. In een schema komt de terminologie er nu aldus uit te zien:

Bij Matthes zijn dus alle zwagers benoemd en wanneer wij van iedere ipara of lago nagaan, hoe zij ego noemen, dan blijken beide termen inderdaad wederzijds te zijn.

Evenwel.... in Indonesië is het huwelijk in de regel geen gelegenheid tussen twee personen alleen, doch tussen twee familie-groepen. Dit schijnt ook bij de Makassaren het geval te zijn, gezien de voorkeur die men heeft voor het huwelijk tussen familieden en de mededeling, die Chabot doet: „Indien een man en vrouw huwen, die geen familie van elkaar zijn, beschouwt een neef van die man zich toch als verwant aan (bijv.) een neef van die vrouw” (blz. 28—29). In Indonesië wordt, in tegenstelling met hetgeen in Nederland het geval is, de broeder van mijn vrouw vaak ook door mijn zusters en broeders als „zwager” beschouwd. Uit de beschikbare gegevens is het echter niet op te maken, of dit bij de Makassaren het geval is. Wij weten dus niet of de verhouding van ipara of lago, die voor de gehuwde mannelijke ego (Ia) en zijn zwagers en schoonzusters geldt, niet evenzeer tussen diens broer en die aanverwanten bestaat. Het zou mij echter geenszins verbazen, wanneer bijvoorbeeld vr br in het schema Ia — door de mannelijke ego ipara genoemd —, met die term ook door de br. van die ego zou worden aangeduid, te minder daar deze br. de ipara van ego's echtgenote is (zie schema IIa).

Evenals in het overige Indonesië vertoont de verwantschapsterminologie der Makassaren een duidelijke classificatie naar de generatie. Dit constateert ook Chabot en het is voor hem aanleiding om naast zijn schema van de verwantschapstermen de termen boë, toa, purina, kamanakang en tjutju te plaatsen, als aanduidingen voor de generatie der overgrootouders, grootouders, ouders, kinderen en kleinkinderen. Het is niet goed duidelijk waarom bij hem niet ook vóór de generatie van ego zulk een term in margine voorkomt. Ook in zijn beschouwingen (op blz. 29) maakt hij die uitzondering. Na op het generatieve in de classificatie te hebben gewezen, schrijft hij: „M.b.t. de eigen generatie van ego, is het een opvallend verschijnsel, dat de terminologieverschillen samenhangen met het verschil in afstand dat hen scheidt van het gemeenschappelijke voorouderpaar. Zo zijn eigen neven (bedoeld worden de kinderen van vaders en moeders broeders en zusters, de cousins, F.) elkaars samposikali; hun kinderen elkaars sampopinruang”.

Er is m.i. geen aanleiding om deze onderscheiding een opvallend verschijnsel te noemen. In ieder geval had het in de rede gelegen om ook hier op de generatieve verwantschapsaanduiding te wijzen, daar

„sampo” gebezigd wordt voor de betrekking tussen ego en alle verwanten van zijn generatie, minus zijn eigen broers en zusters. De onderscheiding tussen die verschillende sampo's geschiedt immers slechts door de toevoeging sikali, pinruang, pintallung, pingappa, enz., hetgeen niet anders wil zeggen dan de 1e, 2e, 3e en 4e enz. sampo. Matthes geeft dan ook in zijn woordenboek sampoe en vertaalt dat met „neef (cousin) of nicht (cousine)” en voegt daar dan aan toe „Sâmpoe-sikâli, broeders- en zusterskinderen — Sâmpoe-pinroewang, de kinderen van de broeders en zusterskinderen, — sâmpoe-pintâlloe, de kinderen van die kinderen, en zoo voorts”.

De verwantschapstermen, die door ego voor de gezinsleden gebruikt worden, maken op de generatieve benoeming enigszins een uitzondering. Dit geeft Chabot aanleiding om te schrijven: „Het gezin treedt bijzonder duidelijk aan de dag in de verwantschapsterminologie. Het blijkt dat alleen de gezinsleden met individuele termen worden aangeduid, en dat verder de terminologie alleen generatieverschillen kent” (blz. 27). Het komt mij, wanneer wij Matthes raadplegen, voor, dat Chabot zich hier te sterk uitdrukt. Zo geeft hij b.v. voor vader „mangge” en „bapa” en voor moeder „anrong” en „amma”, terwijl hij voor ooms en tantes de term „purina” kent. Bij Matthes daarentegen vinden wij voor oom en tante (naast andere termen²⁾) mangge-purina en anrong-purina, terwijl bij hem het woord purina niet zelfstandig voorkomt. Dé kamanakangs worden bij Matthes ook „âná-poerina” genoemd en ook hier is dus de term „ana” niet beperkt tot de eigen kinderen.

Het voorkomen van de termen mangge-purina en anrong-purina weerspreekt bovendien de volgende opmerking van Chabot. Nadat hij 27 verwantschapstermen genoemd heeft, schrijft hij: „Ter aanduiding van een man wordt achter de genoemde termen: bura'ne, van een vrouw: baine geplaatst”. Oom zou dus volgens hem purina-bura'ne en tante purina-baine zijn. Ik kan natuurlijk niet beoordelen, of dit, voor het door Chabot bestudeerde gebied (thans?) juist is, maar merk op, dat Matthes deze vormen niet kent. Een verwijzing naar dit verschil met Matthes had de lezer hier zekerheid verschaft, terwijl hij zich nu afvraagt of Chabot zich niet vergist.

Het ware mogelijk geweest de betekenis van het ouder of jonger zijn ook nog op een andere wijze in de verwantschapsterminologie tot uiting te brengen, wanneer Chabot zich voor de aanduiding broer en zuster niet tot de term „sari'battang” had beperkt, doch ook de termen voor

²⁾ Zie beneden de termen poeto, poewa, aya.

oudere (Matthes: kâka) en jongere (Matthes: âri) broer of zuster had vermeld. Te meer zou daarvoor reden hebben bestaan, aangezien hij op blz. 25 van zijn dissertatie schrijft, dat de oudere broeder degeen is „die gehoorzaamd moet worden door de jongere”, hetgeen zijn moeilijkheden met zich meebrengt. In aansluiting daarbij zouden dan ook aanvullende termen voor oom en tante zijn te geven. Bij Matthes althans vinden wij het volgende:

poeto, oom. Dit wordt gebezigd door *die* neven, wier vader ouder is dan de oom

poewá = het Boeg. *poewá* en *poewang*, vader *Poewákoe*, mijn vader, ook gebezigd tegen een' oom of tante, die ouder is dan onze vader of moeder.

âya,, moeder. N.B. alleen te bezigen van de moeder eens konings, of dergelijke hooge personage, anders eenvoudig gebruikt: ânrong.... *Aya* ook gebezigd van een' tante, die jonger is dan onze moeder....

Samenvattend geeft Matthes dus:

jongere oom = poeto

oudere oom = poewa

jongere tante = aya

oudere tante = poewa

Hij, die zich interesseert voor verwantschapstermen, wil daarbij ook graag onderscheid gemaakt zien tussen de aanduidingstermen en de aanspraakstermen. Mijn „schoonvader” noem ik gewoonlijk „vader”, terwijl ik mijn „neef” met zijn naam aanspreek, maar door deze „neef”, wanneer hij een „neveu” is, met „oom” wordt aangesproken. Chabot geeft hierover geen gegevens en ook Matthes kan daarbij niet helpen. Is het zo dat de termen „bapa” en „amma” meer aanspreekstermen zijn dan b.v. mangge en anrong, die enkel als aanduidingsterm fungeren? Het zou de moeite waard zijn wanneer de werkers te velde bij het verzamelen van hun gegevens oog zouden willen hebben voor beiderlei soort verwantentermen.

H. TH. FISCHER.